

الگوی پس‌انداز در جامعه روستایی ایران

دکتر ژاله شادی طلب *

مقدمه

در دوران اجرای سیاستهای تعدیل ساختار اقتصادی و نگرانی از افت سطح زندگی گروههای کم درآمد و آسیب پذیری قشرهای فقیر، صحبت از پس‌انداز در جامعه روستایی که همواره بر فقر آن تأیید می‌شود، کمی غریب به نظر می‌رسد. ولی آنچه که موجب طرح این موضوع شده از نظر من، بیش از آن که صرفاً بعد اقتصادی داشته باشد، بیانگر یک دیدگاه اجتماعی - اقتصادی است. عدم موفقیت نسبی برنامه‌های توسعه در جنب مشارکت مردم، کاهش فقر و عدم توفیق نهادهای اعتبار کشاورزی در کسب استقلال را باید زیربنای ضرورت طرح موضوع پس‌انداز در جامعه روستایی دانست.

از دیدگاه مشارکت توسعه‌ای (Developmental Participation) تجهیز پس‌انداز جامعه روستایی ضمن فراهم نمودن امکان استقلال سیستم اعتباری می‌تواند فراهم آورنده زمینه مشارکت روستاییان در انتخابها و تأمین نیازهای جامعه روستایی باشد. نکته‌ای که تا کنون تقریباً نادیده گرفته شده است.

این مقاله براساس یافته‌های یک تحقیق در چارچوب نظری جامعه‌شناسی اقتصاد که با هدف شناخت رفتار پس‌اندازی روستاییان در ایران انجام شده، تنظیم گردیده است. در جهت ارائه یافته‌های این تحقیق ابتدا به دلایل عدم توجه به موضوع پس‌انداز در جامعه روستایی کشور، مانند سایر کشورهای در حال توسعه پرداخته می‌شود و عوامل مرتبط با پس‌انداز خانوارها در قالب یک دیدگاه جامعه‌شناختی معرفی می‌گردد. سپس یافته‌های تحقیق و در بخش آخر مقاله، نتیجه‌گیری ارائه می‌شود.

* هیأت علمی دانشگاه تهران

۱- دلایل عدم توجه به پس انداز جامعه روستایی

نیاز کشورهای در حال توسعه به استقلال اقتصادی و اهمیت تأمین اعتبارات مورد نیاز برای سرمایه‌گذاری از طریق پس‌اندازهای ملی مطلب تازه‌ای نیست. همبستگی بسیار نزدیک میزان پس‌انداز، نرخ رشد اقتصادی و سطح زندگی مردم به مطالعات متعددی به اثبات رسیده است (Nordhaus 1989, Smith 1990) و تجربه‌های موجود نشان می‌دهد کشورهایی که برنامه‌ریزی درستی در جهت جذب و انباشت سرمایه‌های داخلی (هرچند کوچک) کرده‌اند به موفقیت‌های چشمگیری نایل آمده‌اند (مانند کره جنوبی، سنگاپور، تایوان و چین).

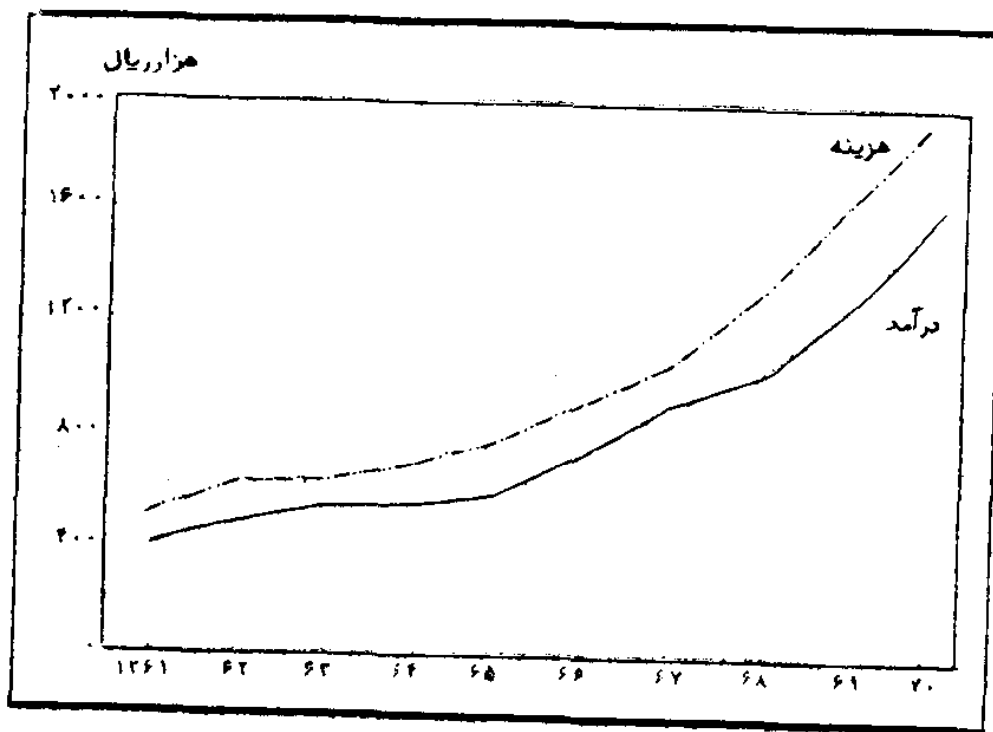
اما در اغلب کشورهای در حال توسعه، این پس‌اندازها نادیده گرفته شده و یا همواره در برنامه‌ریزیهای تجهیز منابع بر پس‌انداز مناطق شهری و بخش صنعت تأکید و توان جامعه روستایی و بخش کشاورزی نادیده گرفته شده است. برخی از دلایل چشم‌پوشی یا غفلت از پس‌انداز روستایی بسیار واضح به نظر می‌رسند مانند: پراکندگی روستاها، کم‌سوادی روستاییان، عدم آگاهی آنان از سیستم بانکی و گرچه صحت این دلایل هنوز به اثبات نرسیده است، ولی تعدادی از دلایل عدم توجه به پس‌انداز روستاییان شاید خیلی هم واضح نباشند که به مهمترین آنها اشاره می‌شود:

۱- اطلاعات:

در مورد بازار اعتبارات روستایی اطلاعات بسیار کمیاب است. برآورد میزان پس‌انداز بالقوه جامعه روستایی با اطلاعات موجود در سطح ملی میسر نیست و اطلاعات گردآوری شده در پرونده‌های پس‌انداز بانکها به تفکیک شهری و روستایی نگهداری نمی‌شود. تعداد مطالعات انجام شده در مورد رفتار پس‌انداز و سپرده‌گذاری روستاییان در سیستم بانکی به تعداد انگشتان دست نمی‌رسد.

در کشور ما اطلاعات درآمد و هزینه خانوارهای روستایی که توسط مرکز آمار ایران گردآوری می‌شود در یک سیر زمانی دهساله (۶۰-۷۰)، پس‌انداز را منفی نشان می‌دهد. با توجه به این که همین روند در سالهای قبل از دهه ۶۰ نیز وجود داشته، این سنوال قابل طرح است که چگونه جامعه روستایی می‌تواند در طی دو دهه با درآمدی کمتر از هزینه‌گذران زندگی نماید.

نمودار شماره ۱ - مقایسه روند درآمد و هزینه خانوار روستایی طی دهه ۷۰-۶۰

برآورد درآمد مازاد بر مصرف جامعه روستایی از طریق محاسبه میزان مصرف کل و تفاضل آن از ارزش افزوده بخش کشاورزی - گرچه این ارزش افزوده فقط ناشی از فعالیت جامعه روستایی نیست و در ضمن درآمد حاصل از سایر بخشهای اقتصادی در جامعه روستایی نیز کنار گذاشته شده است - رقمی حدود ۱۸۰۰ هزار ریال (یکصد و هشتاد هزار تومان) را با قیمت‌های جاری سال ۱۳۷۰ به عنوان متوسط مازاد بر مصرف هر خانوار کشاورز به دست می‌دهد به طور یقین این رقم گویای میزان بالقوه پس انداز جامعه روستایی و توزیع واقعی پس انداز در میان دهکهای درآمدی در جامعه روستایی نمی‌تواند باشد.

نهادهای فعال در جذب پس‌انداز روستاییان نیز (رسمی و نیمه رسمی) اطلاعات خود را به تفکیک آدرس محل سکونت یا نوع فعالیت سپرده‌گذار ضبط و نگهداری نمی‌کنند. بنابراین نبود اطلاعات در مورد میزان و چگونگی پس‌انداز در جامعه روستایی می‌تواند یکی از دلایل بی‌توجهی به این بخش از منابع اعتباری تلقی گردد.

۲- اعتبارات حمایت شده :

تامین اعتبارات ارزان قیمت از طریق دولت و توزیع آن در جامعه روستایی یکی دیگر از دلایل چشم پوشی از جذب پس انداز بوده است . به طوری که پس از گذشت چندین دهه از تأسیس و فعالیت سیستمهای اعتبار روستایی هنوز خود اتکا نیستند و بر اساس سپرده های وام گیرندگان توزیع اعتبار نمی کنند . به طور نمونه در کشور تایلند سپرده ها فقط ۱۶ - ۱۵٪ و در بنگلادش حداکثر ۲۹ درصد از منابع اعتباری توزیع شده را تامین می نماید.

(Meyer et al 1984). در حالی که بر اساس یک منطق ساده اقتصادی توزیع اعتبارات می بایست موجب جذب پس انداز بیشتر گردد . زیرا در صورتی که اعتبارات با هدف افزایش تولید و بهره وری عوامل تولید توزیع شده باشد ، در نتیجه افزایش تولید می بایست ، افزایش درآمد و پس اندازی هم بدست آمده باشد .

۳- بینش نسبت به جامعه شناسی اقتصاد :

اقتصاددانان همواره سعی کرده اند که با مدل «انسان اقتصادی» (Rarional Economic Man) همه رفتارهای انسانی را تعبیر نموده و با پیش فرضهایی که گاهی اوقات چندان هم واقعی نیستند تمامی مشکلات جامعه را تحلیل کرده و راه حل ارائه نمایند . در مقابل غالباً جامعه شناسان ، اقتصاددانان را متهم به روحیه علمی امپریالیستی (Academic Imperialism) نموده اند زیرا که قصد توضیح همه رفتارهای انسانی را صرفاً بر اساس متغیرهای اقتصادی دارند .

در مورد انگیزه و رفتار پس اندازی ، اقتصاددانان به پدیده پس انداز در جامعه روستایی بذل توجه چندانی نداشته اند . زیرا بر این باور بوده اند :

(۱) پس اندازی در جامعه روستایی وجود ندارد و بنابراین نیازی نیز به بررسی دقیق آن نیست و در واقع روستاییان با درآمد کم ، خیلی فقیرتر از آن هستند که بتوانند پس انداز کنند (Kim Young Chul, 1984 : 36).

(۲) به فرض این که پس اندازی هم وجود داشته باشد آن قدر ریز و کوچک است که گردآوری آن اقتصادی نیست (Farhana 1986 : 19).

بدین ترتیب اقتصاددانان با یک نگرش یک بعدی نسبت به موضوع ، موجبات نادیده انگاشتن پدیده پس انداز در جامعه روستایی را فراهم کردند و در این میان دیواری که اقتصاددانان و جامعه شناسان هر یک به دور خود کشیده اند (Webley et 1991) موجب ناشناخته ماندن «جامعه شناسی اقتصاد» (Sociology of Economic) که یک رشته میان بخشی است ، گردیده . این رشته از علوم ، رشته جدیدی نیست بلکه از گذشته های دور (قرن هیجدهم) وجود داشته و از راه قیاس و یا استقراء از آن چه که مردم انجام می دهند و با مشاهده روابط اجتماعی و دریافت نظرات مردم به جمع بندی های کلی دست می یابد . توجه به نگرشها ، ارزشها و هنجارها که متغیرهای اقتصادی نیستند ولی بر رفتار انسان عقلایی تاثیر می گذارند ، نقطه قوت این رشته علمی است .

۴- پیش فرضهای ناصحیح :

همواره این سؤال مطرح می شود که : آیا واقعاً روستاییان در کشورهای در حال توسعه می توانند پس انداز کنند ؟

واکنش طبیعی اکثر کسانی که با این سؤال مواجه می شوند این است که : « حداقل باید نسبت به امکان پس انداز در خانوار روستایی مشکوک بود » و غالباً فرض می شود که کشاورزان خیلی فقیر هستند . گاهی اوقات کارکنان موسسات اعتباری عنوان می کنند : « آنها حتی قادر به بازپرداخت وامهای خود نیستند . چطور ممکن است که بتوانند پس انداز کنند ؟

در این جامعه روستایی در اغلب کشورهای کم توسعه یافته از نظر درآمدی بسیار آسیب پذیر و همواره در وضعیت بدتری نسبت به جامعه شهری بوده اند ، تردیدی نیست و در این که غالباً سطح زندگی روستاییان از حد اقلهای جامعه شهری پایین تر است ، باز هم نباید تردید کرد ولی شواهدی وجود دارد که پاسخگوی به پرسش فوق و برطرف کردن تردیدها را آسانتر می کند . تحقیقات انجام شده در مورد رفتار پس اندازکنندگان روستایی در برخی از کشورهای در حال توسعه گویای نادرست بودن برخی از فرضیات در این زمینه است (Dale Adams 1986 : 15-17) چند پیش فرض مشهور ناصحیح عبارتند از :

(۱) مردم روستایی برای پس انداز کردن خیلی فقیر هستند ، اگر بخواهند پس انداز کنند .

۲) تغییر حجم با ساختار پس‌انداز جامعه روستایی غیر ممکن است و حتی اگر چنین کاری میسر باشد، هزینه چنین سیاستی بسیار گران است.

۳) پس‌انداز داوطلبانه در جامعه روستایی میسر نخواهد بود و عامل اصلی آن بیسوادی است.

۴) روستاییان از سیستم بانکی اطلاع کافی ندارند و یا نسبت به آن مشکوک هستند.

۵) با توجه به این شرایط، اجرای هر برنامه‌ای برای تجهیز منابع روستاییان از نظر اقتصادی قابل توجیه نیست.

گرچه دو پیش فرض اول می‌تواند در برخی از شرایط درست باشد ولی نه با این شدتی که قابل تغییر نباشند. زیرا در مقابل این پیش فرضها شواهد موجود نشان می‌دهد که:

۱) در آفریقا، آسیا و آمریکای لاتین در شرایط مناسب کشاورزان فقیر می‌توانند پس‌انداز کنند.
(Fathana 1986 :19)

۲) سهم پس‌انداز روستایی در برخی از کشورها در پس‌انداز ملی چشمگیر است
(Meliza 1984 : 14)

۳) تجربه ثابت کرده است که حتی فقیرها هم می‌توانند پس‌انداز کنند مانند تجربه کرامین بانک در بنگلادش (Shams et al 1988 : 71-21) بنابراین احتمالاً برخی از پیش فرضها در مورد انگیزه و رفتار روستاییان و کشاورزان فقیر ناصحیح بوده و شاید علت وجودی چنین تصوراتی نیز ناشی از «نبود اطلاعات» باشد.

- پس‌انداز روستایی در یک رهیافت جامعه‌شناسی اقتصاد

بحثهای نظری در مورد پس‌انداز غالباً از دیدگاه اقتصادی و بر محور پس‌انداز بخش خصوصی (خانوارها) مطرح گردیده و به جامعه روستایی اختصاص ندارد. از تئوریهای متعددی که در رابطه با پس‌انداز وجود دارد می‌توان به موارد زیر اشاره داشت:

- 1) Keynesian , Absolute - Income Hypothesis
- 2) Duesenberry , Relative - Income Hypothesis
- 3) Friedman , Permenant - Income Hypothesis

4) Modis Liani - brumbery , Life - Cycle hypothesis

5) Houthakkar and Taylor , Asset Adjustment Models .

رهیافت ارائه شده در این تحقیق ، بر اساس شواهد تجربی و یا روابط منطقی فرض شده بین رفتار پس انداز روستایی و متغیرهای اجتماعی - اقتصادی طرح گردیده و به نظر می‌رسد که بعضی از متغیرها مربوط به ویژگیهای خانوار روستایی (ابعاد فردی یا خانوار) و دسته دیگری از متغیرها مربوط به ابعاد ساختار است که می‌توانند بر رفتار پس انداز و سپرده‌گذاری روستایی موثر باشند . بنابراین آن متغیرها در دو دسته و ساختاری فهرست وار ارائه می‌شوند :

۱- ابعاد فردی :

۱-۱- سن : آیا جوانها بیشتر پس انداز می‌کنند یا افراد مسن ؟ آیا در سنین پیری افراد دیگر تمایلی به پس انداز ندارند ؟

۱-۲- بار تکفل : آیا خانوارهای پرجمعیت و با بار تکفل بیشتر ، پس انداز کمتری خواهند داشت ؟ مطالعات Leff 1969 در مورد ۴۷ کشور در حال توسعه رابطه معکوس بین بار تکفل و میزان پس انداز را نشان می‌دهد . در حالی که بررسیهای (Rosssi 1989 : 175) در مورد ۴۹ کشور (ایران هم جزو آنها بوده است) نتیجه می‌گیرد که رابطه بین بار تکفل و پس انداز خیلی هم روشن نیست .

۱-۳- درآمد خانوار^(۱) : گروهی از اقتصاددانان (طرفداران نظریه کینز) معتقدند که با توجه به سطح پایین درآمد خانوار روستایی ، نباید انتظار پس انداز داشت . در حالی که تجربه کره جنوبی نشان می‌دهد که روستاییان حتی با واحدهای بهره‌برداری کوچک (دو سوم واحدهای زراعی کوچکتر از یک هکتار هستند) پس اندازهای کاملاً چشمگیری دارند . همچنین تجربه کره جنوبی در بنگلادش نشان می‌دهد که فقیرانه تنها پس اندازکنندگان خوبی هستند بلکه مشتریان خوش حسابی نیز برای بانکها می‌باشند .

۱-۴- انگیزه پس انداز : انگیزه‌های موثر بر پس انداز و سپرده‌گذاری در همه جوامع یکسان نیست .

۱- در بحث درآمد به جای درآمد فرد کشاورز ، درآمد خانوار روستایی در نظر گرفته شده است . زیرا همواره مجموع

نیروی کار خانوار موجب کسب درآمدی می‌شود که تفکیک آن به افراد خانوار و فرد کشاورز درست نیست .

در برخی از شرایط و دوره‌ها انگیزه اجتماعی بر انگیزه اقتصاد برتری یافته و در شرایط دیگری انگیزه اقتصادی اولویت می‌یابد.

- آیا انگیزه «تأمین» در دوره بازنشستگی و سنین پیری بر پس‌انداز موثر است؟

- آیا تقاضا برای آموزش فرزندان موجب پس‌انداز بیشتر می‌شود؟

- آیا کسب منزلت اجتماعی انگیزه پس‌انداز را تقویت می‌کند؟

- آیا پس‌انداز و سپرده‌گذاری می‌تواند به خاطر دریافت سود بر روی سپرده‌ها باشد؟ تا چه

اندازه دریافت جایزه و یا اعتبار برای درخواست وام موجب سپرده‌گذاری در سیستم بانکی شود؟

۱-۵- اطمینان و اعتماد: آیا دلیل اصلی سپرده‌گذاری در سیستم بانکی اطمینان به بانک است؟ آیا

روستاییان آگاهی کافی از سیستم بانکی و یک ذهنیت مثبت نسبت به آن دارند؟

۱-۶- ارزشهای جامعه: تا چه اندازه ارزشهای رایج در جامعه بر میزان پس‌انداز تاثیر دارد؟ آیا

باورهای فرهنگی در رابطه با پس‌انداز و اهمیت قناعت می‌تواند مشوق پس‌انداز باشد؟ آیا

نگرشهای محتاطانه سنتی نسبت به قرض کردن می‌تواند انگیزه پس‌انداز را تقویت کند؟ آیا شیوه

پس‌انداز مانند خرید طلا و یا زمین به دلیل ارزشی است که جامعه برای این اشیاء قائل است؟

۲- ابعاد ساختاری^(۱):

در این بخش متغیرهایی که با رفتار پس‌انداز و سپرده‌گذاری روستایی مرتبط بوده و تصمیم‌گیری

در مورد آنها خارج از حیطه اختیار جامعه روستایی می‌باشد، مطرح می‌گردد. در انتخاب متغیرها

تاکید بر مسائلی است که مربوط به سیستم اعتباری و موضوع تحقیق می‌تواند باشد:

۱-۲- رشد اقتصادی

۲-۲- توزیع درآمد

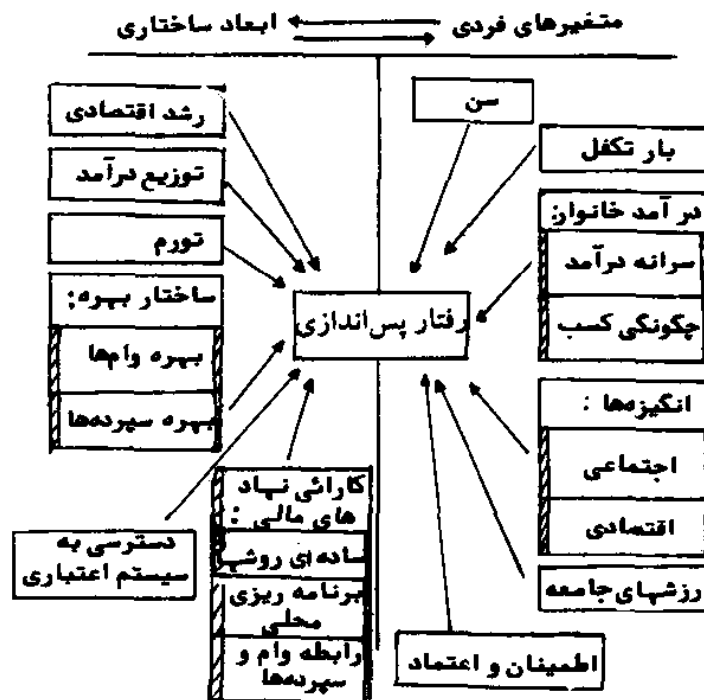
۲-۳- تورم

۲-۴- ساختار بهره

۱- با توجه به اینکه مقاله بر اساس یافته‌های تحقیق در ابعاد خرد تنظیم گردیده، این دسته از متغیرها فقط نام برده شده

است.

نمودار شماره ۲ رابطه متغیرهای فردی و ابعاد ساختاری با رفتار پس انداز روستائیان

در این قسمت از مقاله بخشی از یافته‌های تحقیق در جهت شناخت الگوی پس انداز در جامعه روستایی ارائه و سعی می‌گردد که به سئوالات زیر پاسخ داده شود:

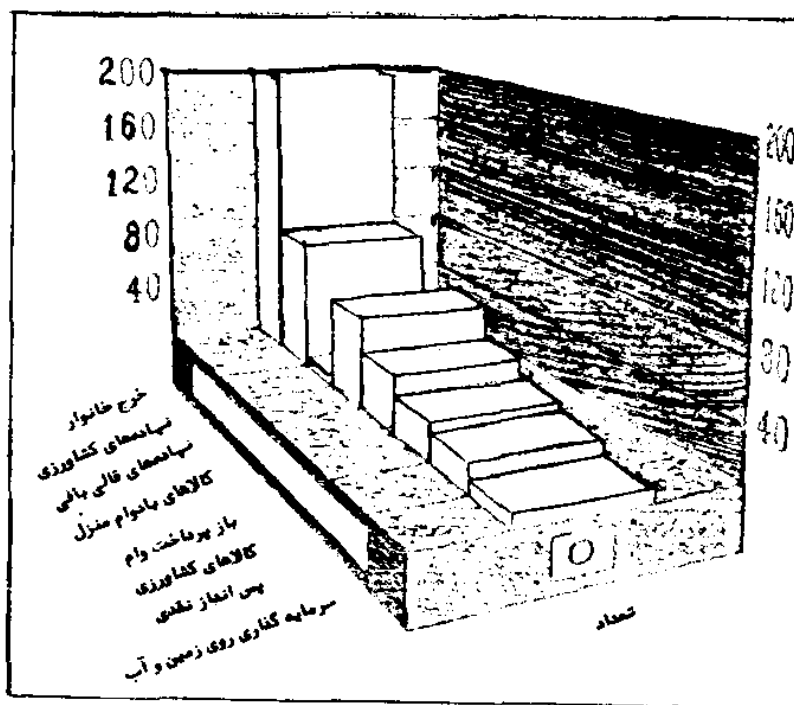
- ۱) خانوار روستایی درآمد خود را چگونه هزینه می‌نماید. به عبارت دیگر الگوی مصرف و پس انداز آنها چگونه است؟
 - ۲) آیا انگیزه پس انداز دارند؟
 - ۳) پس انداز نقدی خود را کجا نگهداری می‌کنند و چرا؟
 - ۴) رفتار سپرده‌گذاری آنها چگونه است؟ تا چه اندازه با بانکها آشنا بوده و ارتباط دارند؟
- تذکر این نکته پیش از ارائه یافته‌های تحقیق ضروری است که این بررسی، بیش از آنکه به دنبال رابطه‌ها و علیتها باشد، یک مطالعه اکتشافی بوده و به دنبال شناخت موضوع پس انداز و چگونگی

آن در جامعه روستایی است. زیرا که هنوز در کشور ما پیش فرضها سستی به بحث و بررسی گذارده نشده و مطلب زیادی در مورد ابعاد اجتماعی - اقتصادی پس انداز در جامعه روستایی ایران وجود ندارد.

۱- الگوی مصرف و پس انداز:

در جهت شناخت چگونگی مصرف درآمد کسب شده، عنوانهای کلی هزینه‌های سالانه ستوان شد. در مجموعه این عناوین برخی از موارد مصرف هزینه‌های جاری و برخی می‌تواند سرمایه‌گذاری (هزینه‌های عمرانی) محسوب شود. بر اساس تعریف این تحقیق از پس انداز آنچه که جهت خرید کالاهای مصرفی با دوام، چه برای منزل و چه برای فعالیت کشاورزی صرف شده بود، پس انداز غیر نقد قلمداد گردید.^(۱)

نمودار شماره ۳: چگونگی مصرف درآمد خانوار روستایی

۱- پس انداز = درآمد قابل هزینه - هزینه‌های مصرفی (کالاهای بی‌دوام)

در بیان موارد مصرف درآمد، نزدیک به ۹ درصد از نمونه‌ها «پس انداز نقدی» را نام برده بودند. از نمونه‌هایی که این مفهوم را ذکر نکرده بودند، به شیوه دیگری در قالب مفاهیم رایج در جامعه روستایی سوال گردید که: «آیا پول نقدی برای روز مبادا نگهداری می‌کنند؟» در این گروه ۳۸ درصد پاسخ مثبت دادند، یعنی برای روز مبادا پولی را کنار می‌گذارند ولی نام «پس انداز» بر آن اطلاق نمی‌نمایند.

بدین ترتیب در کل جامعه مورد بررسی ۳۴/۵ درصد از خانوارها بخشی از درآمد خود را به صورت نقدی نگهداری می‌کنند و با توجه به سایر موارد مصرف درآمد می‌توان نتیجه گرفته که پس انداز غیر نقدی کاملاً رواج دارد. خرید اسباب منزل متداول‌ترین شکل پس انداز غیرنقدی (۲۶ درصد از نمونه‌ها) بوده است. ۱۷ درصد از کل نمونه‌ها بخشی از درآمد خود را برای سرمایه‌گذاری روی زمین و آب و یا تامین عوامل تولید در جهت رونق فعالیتهای کشاورزی اختصاص داده‌اند. خرید طلا را ۳/۵ درصد از کل نمونه‌ها یادآور شدند.

۲- انگیزه پس انداز:

بر اساس اطلاعات موجود درباره چگونگی مصرف درآمد می‌توان نتیجه گرفت که انگیزه پس انداز در جامعه مورد بررسی وجود دارد. ولی چون فقط ۹ درصد پس انداز نقدی را به عنوان یکی از موارد مصرف درآمد خانوار نام برده بودند با حذف این گروه از بقیه نمونه‌ها سوال شد که «چرا پس انداز نمی‌کنند»

بیش از ۹۴ درصد از پاسخگویان حتی کسانی که پولی را برای روز مبادا نگهداری می‌کنند و یا در یک یا چند بانک حساب سپرده بانکی دارند، پاسخ دادند: «پولی باقی نمی‌ماند تا پس انداز کنند». این مطلب نشانه اینست که همه افراد جامعه مورد بررسی چه آنهایی که بیش از یک میلیون تومان در سال درآمد داشته و چه آنهایی که کمتر از یکصد هزار تومان درآمد دارند، بر این باورند که پولی برای پس انداز کردن باقی نمی‌ماند. این نظر که برخلاف رفتار واقعی آنهاست (براساس موارد مصرف درآمد) نشان دهنده رواج فرهنگی است که حتی گاهی اوقات برنامه‌ریزان و کارکنان سیستم اعتباری را هم به اشتباه می‌افکند.

به طور کلی تقریباً در همه خانوارهای روستایی انگیزه پس انداز غیر نقدی وجود داشته و متغیر

درآمد خانوار بیشترین رابطه را با انگیزه پس انداز نشان می‌دهد. دلایل افتتاح حساب سپرده در سیستم بانکی نشان می‌دهد که انگیزه اقتصادی بیش از انگیزه‌های اجتماع موجب سپرده‌گذاری در بانک شده است.

جدول شماره ۱ - دلایل گشایش انواع حسابها توسط روستاییان

نوع حساب	وام	جایزه	آینده فرزندان	سود	سایر	انجام معاملات
قرض الحسنه پس انداز	۷۶	۵۶	۳	۳	۱۱	-
سپرده کوتاه مدت	-	-	-	۱۷	۵	-
سپرده بلندمدت	-	-	-	۶	۱	-
جاری	۱	-	-	-	۹	۳۴

۳- رفتار پس اندازی و سپرده گذاری:

یکی از پیش فرضها در مورد رفتار پس انداز جامعه روستایی، کم‌سوادی آنان و در نتیجه عدم آشنایی آنان با سیستم بانکی بوده است. کنکاش در این مورد نشان داد که همه اعضای جامعه مورد بررسی یک یا چند بانک را می‌شناسند و ۶۶ درصد حداقل یک حساب سپرده^(۱) در یکی از بانکهای کشور دارند.

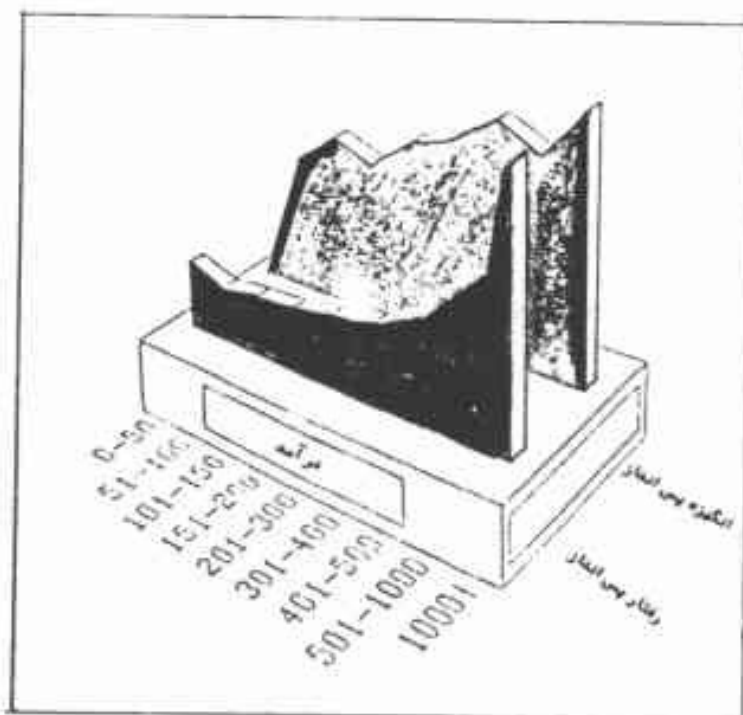
اطلاعات گردآوری شده از این گروه نشان می‌دهد که ۵۶ درصد آنها در پاسخ به این سؤال که: «آیا نقد برای روز مبادا نگهداری می‌کنند؟» پاسخ منفی داده‌اند. به عبارت دیگر این گروه گشایش حساب سپرده در بانک را به عنوان «پس انداز» تلقی نکرده‌اند.

حدود ۴۰٪ روستاییان جامعه مورد بررسی با شناخت نسبتاً خوب از سیستم بانکی، هنوز همه یا

۱- چون روستاییان جامعه مورد بررسی سپرده‌گذاری در بانکها را «پس انداز» تعریف نمی‌کنند، سهم خانوارهایی در الگوی مصرف درآمد خانوار خود «پس انداز نقدی» را عنوان کرده‌اند (۹٪ خانوارها) با کسانی که در بانکها دفترچه پس انداز دارند (۶۶٪) یکسان نیست.

بخشی از پول نقد خود را در منزل نگهداری می‌کنند و علت آن را «دسترسی آسان» بیان کرده‌اند. در آزمون رابطه رفتار پس‌اندازی با متغیرهای گوناگون، سن، سواد، بار تکفل، تعداد شاغلین خانوار و مشخص گردید که در درآمد خانوار متغیری است که بیشترین سهم از واریانس رفتار پس‌اندازی را توضیح می‌دهد.^(۱)

نمودار شماره ۴ - رابطه انگیزه و رفتار پس‌انداز در کشورهای روستاییان

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

چندین دهه از تاکید بر استقلال اقتصادی و اهمیت پس‌انداز ملی در تامین هزینه‌های توسعه می‌گذرد گروه کارشناسان سازمان ملل در سالهای نخستین دهه ۱۹۷۰ اصلاحات سیستم اعتباری را در جهت تجهیز منابع داخلی، حتی در کشورهایی که کشاورزان کوچک درآمد کمی دارند و امکان

۱- رفتار پس‌اندازی داشتن حداقل یک حساب پس‌انداز در یک بانک تعریف شده است.

پس انداز آنها بسیار کم است ، توصیه کردند (2-1 : FAO 1974) . ولی با دلایل مختلف تا سالهای اخیر همواره برنامه‌ریزیهای تجهیز منابع پس انداز جامعه شهری متمرکز بوده و توان بخش کشاورزی و جامعه روستایی نادیده گرفته شده است .

امروزه ضرورت دگرگونیها اجتماعی در کشورهای در حال توسعه همزمان با اجرای سیاستها اصلاح ساختار اقتصادی زمینه‌های نظری و عملی را برای توجه به این بخش از منابع فراهم آورده است . هر چند که هنوز مهمترین دلیل عدم توجه به پس اندازهای جامعه روستایی یعنی نبود اطلاعات ، کماکان به قوت خویش باقی است .

ولی به هر حال یافته‌های این تحقیق که خاص یک استان نسبتاً غنی از نظر اقتصادی نشان می‌دهد که عادت به پس انداز در جامعه روستایی مورد بررسی وجود دارد . دو ویژگی مهم پس انداز جامعه روستایی که بانکها می‌بایست طراحی سیاستهای خود را با آن سازگار نمایند عبارتند از :

الف - سهم عمده‌ای از پس اندازها در جامعه روستایی به شکل پولی نیست .

ب - پس انداز گروهی از روستاییان در واقع مصرف است که فقط برای مدت کوتاهی به تعویق افتاده است (پس انداز موقت).

این دو ویژگی دلایل کاملاً عقلایی دارد :

- روستاییان ترجیح می‌دهند که مازاد درآمد بر هزینه‌های جاری سالیانه خود را به سرمایه‌گذاری (خرید ماشین آلات ، خرید وام و ...) و یا کالاهای با دوام برای منزل اختصاص دهند. این شکل از پس انداز علاوه بر کمک به افزایش بهره‌وری ، عوامل تولید در شرایط تورمی کاملاً منطقی و اقتصادی است . بنابراین هدف در جذب پس اندازها می‌تواند در درجه اول متوجه پس اندازهای موقت و تبدیل پس اندازهای غیر پولی (مثلاً کالاهای بادوام) به سپرده‌های بانکی باشد .

- پس انداز در شکل سپرده‌گذاری و یا پس انداز نقدی در یک سوم جامعه مورد بررسی وجود داشته یعنی اکثریت روستاییان ترجیح می‌دهند که درآمد مازاد بر مصرف خود را به صورت نقد نگهداری نمایند که با توجه به شرایط تورمی افزایش قیمتها این عمل کاملاً قابل درک است .

- اطلاعات گردآوری شده نشان می‌دهد که انگیزه پس انداز در همه گروههای درآمدی کم و بیش وجود دارد ولی این انگیزه در همه گروههای درآمد تبدیل به رفتار سپرده‌گذاری در بانکها

نمی‌شود. بلکه با افزایش درآمد تطابق بیشتری بین انگیزه و رفتار به چشم می‌خورد.

در این تحقیق علاوه بر پرسش از روستاییان، مصاحبه‌هایی با کارشناسان بانک کشاورزی در استان اصفهان و شعب شهرستانهای نمونه صورت گرفت. مقایسه این دو دسته از اطلاعات نکته بسیار ظریفی را نشان می‌دهد که می‌تواند به اصلاح پیش فرضهای ناصحیح کمک نماید:

کارشناسان بانک معتقدند که فرهنگ پس انداز در جامعه روستایی وجود دارد ولی در برآوردی از درآمدی روستاییان حوزه مورد عمل آنها، ارقام ذکر شده توسط کارشناسان بانک کمتر از ارقامی است که به طور متوسط، خود روستاییان عنوان کرده‌اند. با توجه به فرهنگ جامعه روستایی که غالباً ترجیح می‌دهند خود را فقیرتر از آنچه که هستند نشان دهند، این اختلاف گویای این مطلب است که کارشناسان بانک روستاییان را فقیرتر از خود آنها می‌پندارند. یا به عبارت دیگر کارشناسان با این پیش فرض عمل می‌کنند، که روستاییان فقیرتر از آن هستند که بتوانند پس انداز کنند.

به طور خلاصه اطلاعات گردآوری شده نشان می‌دهد که روستاییان از سیستم بانکی مطلع بوده و اکثریت با آن ارتباط دارند. پس انداز داوطلبانه روستاییان (حتی با میزان پس‌اندازی ۵۱/۵٪ و اصولاً رفتار پس انداز غیر نقدی در شرایط تورمی نشان دهنده سطح آگاهی روستاییان جامعه مورد بررسی و نادرست بودن برخی از پیش فرضهای اقتصاددانان است. اما در عین حال باید اذعان نمود که انگیزه اقتصادی در این جامعه بیش از انگیزه‌های اجتماعی در رفتار پس اندازی موثر بوده و تغییر درآمد در کنار ویژگیهای رفتار پس اندازی موثر بوده و تغییر درآمد در کنار ویژگیهای اجتماع نسبتاً مشابه (سالخوردگی، کم‌سواد، فعال در بخش کشاورزی و) بیشترین توضیح را در رفتار پس اندازی می‌دهد. ۵۴۷

- Mayer L. Richard and Emmanuelf Esquerra 1985 " Rural deposit mobilization experiences and issues in selected Asian countries ." in APRACA and FAO 1985
- Meliza H. Agabin 1984 "Rural savings mobilization" in APRACA and FAO 1985
- Nordhaus D. William 1989 "What's wrong with a declining national saving rate ?" challenge (July - August)
- Shams Khalid, Noelech Heyzer and Ismael Getubig 1988 "Banking the unbankable ." Agricultural information development bulletin
- Smith S. Rogers 1990 "Factors affecting saving , policy toods , and tax reform. IMF , Staff papers , Vol . 37 , No. 1 (Merch)
- FAO 1974 "Saving and capital formation and rural credit ." The regional seminar for Asia on agricultural credit for small farmers . Oct . 7-18 . Bangkok - thailand
- Farhana Haque Ruhman 1986 "The potential for domestic savings . " Ceres , Vol . 19 , No . 109(Jan . and Feb .)
- Dale Adams 1986 "rural financial markets , the casw against cheap credit ." Ceres , Vol . 19 , No . 109 (Jan. and feb)
- Leff Nathaniel H. 1969 "Dependency rates and saving rates . " American Economic Review , Vol . 59 , (Sep)
- Kim Young Chul 1984 "Case study of rural savings mobilization in Korea ." in APRACA and FAO 1985
- Rossi Nicola 1989 "Dependency rates and private savings behavior in Developing Countries ." International Monetary Fung Staff Paeper (Mar.)